

Dostojevskij som sf-forfatter og fabelprosaist? "Noe ved vår menneskelighet står på spill"

Bjarne Benjaminsen

Det følgende intervjuet ble opprinnelig utført per korrespondanse sommeren 2022, og var tiltenkt tidsskriftet [Cogito](#)s russlandsvennlige (ikke invasjonsvennlige) nummer. Intervjueren **Henning Næss** er poet, lærer og fast kritiker i månedsavisa [Ny Tid](#). Intervjuobjektet **Bjarne Benjaminsen** er science fiction-forfatter og en av initiativtakerne bak Nye NOVA. De to herrer deler en interesse for den russiske forfatteren **Fjodor Dostojevskij**. Dostojevskij er kjent som en realistisk mesterforfatter, og forbindes for øvrig gjerne med sivilisasjonskritikk og teknologiskepsis. På hvilken måte er han til inspirasjon for en sf-forfatter i det tjuetførste århundre?

- Noe ved vår menneskelighet står på spill

- Har Dostojevskij betydd noe for ditt forfatterskap? I så fall: På hvilken måte?

Både min første novellesamling, [... som duften av en drøm ...](#), og min langnovelle [Kalles Kopier](#), kretser rundt dobbeltgjenger-motivet – som Dostojevskij så briljant og skremmende maner til live i kortromanen *Dobbeltgjengeren*. Dobbeltgjengeren er en fremmed versjon av en selv; møtet med dobbeltgjengeren beskriver følelsen av fremmedgjøring. Hvor godt kjenner jeg meg selv? Den uberegnelig ukjente kjente stiller hovedpersonen – eller var det leseren? – overfor sin egen tilværelse, overfor fordringen ved å være til, og overfor fremmedgjøringen ved å se sitt eget ansikt – sin egen tilstedeværelse – utenfra. Dobbeltgjengeren hjemsøker oss på gata og i våre innerste gemakker.

Å koble denne tematikken til en samfunnskritikk av skuespillsamfunnet, og ikke minst til den digitale verdens fremmedgjørende fordobling av våre levde liv, er nærmest en gjentakende trope innen litterært anlagt science fiction – i tradisjonen etter den dyptloddende forvirringens mester Philip K. Dick. I mine egne science fiction-noveller søker jeg å utforske menneskets stadig skiftende vilkår stilt overfor fremmedgjørende teknologi og styringsmekanismer. Da står Dostojevskijs klassiker, med sin nakne, uforklarlige uhygge, fram som et grunnleggende verk å spille på, sparre med, undre rundt, kjenne på. Jeg vender stadig tilbake til denne boka og til det uutholdelige ansiktet ...

Men dette er bare begynnelsen. For Dostojevskij viser også til glimene av håp bortenfor tomheten, han inviterer til å lodde dypet i menneskets lys. Denne inderlige opptattheten av det virkelig menneskelige hos Dostojevskij, inspirerer meg både som forfatter og menneske. Om jeg ikke har forsøkt meg på samme slags store, filosofiske romaner, så streber jeg mot å uttrykke noe av den samme grunnholdningen: At mennesket er noe annet og mer enn det som kan settes på formel – og dette kan litteraturen vise ved å sette «formelen» opp mot levd liv, ved å dra tidas selvsikre tanker ut i sin ytterste konsekvens og slik avsløre reduksjonismens og scientismens umenneskelighet.

- Har Dostojevskij betydd noe for deg som menneske, uavhengig av den litterære

inspirasjonen? I så fall: På hvilken måte?

Som pur yngling, det vil si en gang på ungdomsskolen, leste jeg Dostojevskijs *Opptegnelser fra et kjellerdyp*. Det gjorde voldsomt inntrykk. Jeg skjønnte vel at dette gikk over min forstand - over enhver forstand, egentlig - og ble kastet inn i de voldsomme tankeutbruddene. Jeg lot meg først og fremst imponere over den voldsomme viljen til å gå motstrøms, til å nekte å bli værende ved fasttømrede standpunkt. Hovedpersonens usannsynlige tanker kunne ikke brukes som glatt livsvisdom - kanskje var de også rabiater fantastier fra en ulykksalig skjebne - men de ga like fullt uttrykk for en holdning som på paradoksalt vis virket «inspirerende». På en måte fungerte boka som en vaksinedose mot selvsikker tenkning. Jeg tror dette var med på å forhindre meg fra senere, da jeg ble opptatt av radikal politikk, å la meg innsnevre av materialistiske floskler og/eller partisannheter. Boka oppdro meg til opprør, så å si - selv om det vel er en formulering som slår tilbake på seg selv ...

Men utover dette, så var det Dostojevskij som åpnet meg for et meningsfullt syndsbegrep, som gjorde meg i stand til å tenke positivt om syndsbevissthet. Devisen om at vi alle er skyldige overfor hverandre, *og jeg mest av alle*, vekker sterk gjenklang. Jeg fikk nok først dette via en eller annen Dostojevskij-disippel, men vender stadig tilbake til det. Det er en form for syndsbevissthet som overskrider en enkel inndeling av onde og gode mennesker eller attributter, men som like fullt beholder en sterk idé om ondt og godt. En moral som bunner i en opplevd metafysikk, om du vil (eller omvendt?). Dette svarer til grunntanken bak Jesu' oppgjør med dem som vil steine den syndige kvinnen: *La den som er uten synd, kaste den første stein*. Man må, som moralsk menneske, alltid dømme seg selv hardere enn andre. Idet man bruker andres feil som unnskyldning for selvforherligelse, har man tapt - fordi man forringer seg selv. Det er alltid mer man kunne gjort av gode gjerninger. Men dermed trenger man heller ikke la seg knekke av syndsbevisstheten. Man er ikke fortapt, man er en evig mulighet.

Dostojevskij klarer å formidle dette uten å låte som en guru eller pastor. Det er ett av hans store kunststykker.

- Når leste du Dostojevskij for første gang? Og hvilken bok leste du?

Den første boka var altså *Opptegnelser fra et kjellerdyp* - i cirka 14-årsalderen, tror jeg. Den andre var *Spilleren*, noen år senere, en lettlivet og tragisk bok om nedrighet og synd. Den tredje må ha vært førnevnte *Dobbeltgjengeren*. Jeg tok meg god tid til å kretse rundt før jeg ga meg i kast med De Store Romanene. Før jeg tok fatt på *Forbrytelse og straff*, hadde jeg også lest et utall Dostojevskij-inspirerte essayister og forfattere - fra Aasmund Brynildsen og Sven Kærup Bjørneboe til Solovjov, Berdjajev og Charles Taylor.

- Synes du påstanden om at det å lese Dostojevskij i dag for å forstå den russiske mentaliteten bedre, er en tanke som har noe for seg? Og hvis Ja: På hvilken måte?

Selv om Dostojevskijs grunnstemninger og -tanker er allmennmenneskelige, og har et etterliv langt utover det spesifikt russiske, så utgjør han samtidig en nøkkel til å forstå den russiske mentaliteten, vil jeg mene. Dostojevskij har stort nedslagsfelt i den russiske kulturen, og springer samtidig ut av en eldre russisk idétradisjon.

Dostojevskij beundret de russiske bøndene for deres inderlighet, en inderlighet han etterlyste blant moderne framtidsoptimister. De moderne forega å tro på mennesket - men ved å ville «fri» mennesket fra syndsbevissthet som sådan, reduserte de oss snarere til rå natur. De gjorde livet til en rent fysisk tilstand. Mot dette satte Dostojevskij sin lit til den sanselige og ukuelige religiøsiteten i Russland, som stakk dypere i det menneskelige enn samtidas intellektuelle overmot. Dostojevskij søkte en åndelighet eller sant menneskelig livsholdning som overlever rasjonalismen, som kommer

styrket ut etter snusfornuftens kollaps.

Denne kritikken av moderniteten - av nihilisme, scientisme og materialisme - går igjen hos en rekke russiske filosofer i Dostojevskijs fotspor. Som Dostojevskij selv, ser de gjerne Russland som et land og en kultur med en verdenshistorisk misjon: Å vise verden en vei videre, ut av og forbi meningstapet som vestlig, ensporet rasjonalisme har påført menneskeheten.

I dette ligger en fare for kulturhovmod - en «åndelig» legitimering av Russlands eskapader på verdensscenen. Det er et ekko av dette vi hører i Putins utfall mot vestlig dekadanse og homoseksualitet. Russland opphøyes til åndens høyborg, og Vesten reduseres til en fiende, et historisk feilsteg, som må stå imot.

Men dette kulturhovmodet er en forsimpning av Dostojevskijs grunninnsikter. Selv vil jeg snarere trekke Dostojevskijs overskridelse - hans syntese av rasjonalitet og religion - i en frigjørende, anarkistisk retning: Det er ikke forbeholdt den ene eller andre statsmakta å ta en slik impuls videre. At Russlands president opptrer hovmodig, er i hvert fall ingen grunn til at vi andre skal gjøre det samme, og ingen grunn til at vi ikke skal ta den russiske kulturimpulsen på alvor og gå i dialog med den.

- Hvilken bok av Dostojevskij har betydd mest for deg?

Antakelig *Opptegnelser ...* av allerede nevnte grunn. De Store Romanene klarer jeg ikke velge mellom. *Dobbeltgjengeren* er ikke mindre viktig ...

Jeg lyder kanskje koketterende om jeg trekker fram *En forfatters dagbok*, opprinnelig utgitt som tidsskrift. Men dette er nok den boka av Dostojevskij jeg oftest henter ned av bokhylla. Her møter vi essayisten Dostojevskij. Hvis man søker å ordne litt i dette vellet av tanker og impulser fra de andre bøkene, så er dette nøkkelverket. Boka byr dessuten, og ikke minst, på ei science fiction-novelle om arvesynden - en riktig perle for grublere.

For øvrig har jeg fortsatt til gode å lese mange av Dostojevskijs verker.

- Hva anser du for å være Dostojevskijs viktigste bidrag til ettertiden?

Dostojevskij satte ord på det vi allerede ante, at noe ved vår menneskelighet står på spill i vår stadige erobring og diagnostisering av verden. Ved å ta moderniteten på alvor, tenkte og skrev Dostojevskij seg gjennom den - og kom ut på den andre siden. Skjønnlitteraturen gjorde kunststykket som ingen skjematisk preken klarte. På den måten viste Dostojevskij veien til en ny åndelighet, en inderlighet i individualismens epoke som ikke lar seg forvise ved scientistiske besvergelses eller kulturradikale utrop. Slik aktualiserer Dostojevskij også de kristne grunnidéenes relevans for oss etter Guds erklærte død. Gud er død, men gjenoppstått - som idiot, hore og forbryter.